

Monikielisyys ja demokratia: esimerkkinä venäjänkieliset maahanmuuttajat Suomessa

Tatjana Rynkänen

Soveltavan kielentutkimuksen keskus

Jyväskylän yliopisto

This article looks at the multilingualism of Russian-speaking immigrants in Finland in terms of democracy. The main focus in the paper is on the possibilities of and constraints on the use of Finnish and Russian, competence in these languages, and their meaning for speakers of Russian in Finnish society. The article describes how these immigrants see their linguistic situation and possibilities of maintaining and developing different languages. Finally, conclusions are drawn on how democracy and language rights are carried out in integration of Russian-speaking immigrants into Finnish society. This article is based on two studies: a longitudinal case-study on young Russian-speaking immigrants and working age Russian-speaking migrants in the project “Transforming Professional Integration”. The data consist of thematic interviews with Russian-speaking migrants living in Finland. Principles of qualitative content analysis and narrative analysis have been applied in analyzing the data.

Avainsanat: venäjänkieliset maahanmuuttajat, monikielisyys, kielennoppiminen, äidinkieli

1 Johdanto

Maahanmuuton jatkuva kasvu ja väestön monikulttuuristuminen ovat asettaneet suomalaiselle yhteiskunnalle monia haasteita. Maahanmuuttajien kotoutuminen on ollut ajan-kohtainen teema jo usean vuoden ajan. Onnistunut kotoutuminen edellyttää sekä vastaanottavan yhteiskunnan kielen ja pelisääntöjen omaksumista että etnisen identiteetin, oman kielen ja kulttuurin säilyttämistä. Tässä kontekstissa nousevat väistämättä esille myös demokratiaan liittyvät kysymykset: Miten lainsäädännössä ja kieli- ja koulutuspoliittisessa päätöksenteossa otetaan huomioon lisääntyvä kielellinen moninaisuus? Millaisia kielellisiä oikeuksia maassa asuvilla vähemmistöillä on? Miten heidän oman äidinkieltensä ja kulttuurinsa säilyttämistä tuetaan? Millaisia mahdollisuuksia maahanmuuttajille annetaan vastaanottavan yhteiskunnan kielen ja kulttuurin omaksumiseen? Miten vähemmistöjen kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä?

Tarkastelen tässä artikkelissa Suomessa asuvien venäjänkielisten maahanmuuttajien monikielisyyttä demokratian näkökulmasta. Kuvaan aluksi maahanmuuttajien kielellisiä oikeuksia suomalaisen lainsäädännön valossa ja esittelen venäjänkielisten maahanmuuttajien asemaa ja tilannetta Suomessa. Sen jälkeen tarkastelen, miten heidän kielelliset oikeutensa toteutuvat käytännössä. Nostan esille seuraavia tutkimuskysymyksiä: Mikä on suomen kielen ja toisaalta oman äidinkielen rooli venäjänkielisten maahanmuuttajien kotoutumisessa suomalaiseen yhteiskuntaan? Millaisena he näkevät kielitilanteensa ja mahdollisuutensa käyttää, säilyttää ja kehittää äidinkieltään? Millaisia mahdollisuuksia ja rajoituksia monikielisyyden kehittymiselle asetetaan? Miten demokratia ja kielelliset oikeudet toteutuvat venäjänkielisten maahanmuuttajien kotoutumisessa suomalaiseen yhteiskuntaan?

2 Maahanmuuttajien kielelliset oikeudet ja lainsäädäntö

Suomessa asuvilla maahanmuuttajilla on oikeus monikielisyyteen. Maahanmuuttajien kielelliset ja kulttuuriset oikeudet tunnustetaan lainsäädännössä ja ohjaavissa asiakirjoissa (ks. esim. Latomaa, Pöyhönen, Suni & Tarnanen 2013; Saukkonen 2013). Suomen keskeiset lait, muun muassa perustuslaki (L 731/1999), kansalaisuuslaki (L 359/2003), kielilaki (L 423/2003) ja laki kotoutumisen edistämisestä (L 1386/2010) sisältävät monikielisyyden periaatteen ja niissä on säädetty oikeudesta suomen (ruotsin) kielen opiskeluun sekä omaan kieleen ja kulttuuriin. Kieli- ja koulutuspoliittiset tavoitteet ovat painottaneet tasa-arvoa: kaikille maahanmuuttajaryhmille tulisi taata yhtäläiset oikeudet, toisaalta maahanmuuttajilla tulisi olla samat oikeudet ja velvollisuudet kuin kantäväestöllä (Latomaa 2002: 76). Esimerkiksi syksyllä 2011 voimaan tullut uusi laki kotoutumisen edistämisestä (L 1386/2010) asettaa tavoitteeksi tuoda kotouttamistoimet ja -palvelut kaikkien maahanmuuttajien saataville oleskelun perusteesta riippumatta. Kotoutumisella tarkoitetaan ”maahanmuuttajan ja yhteiskunnan vuorovaikutteista kehitystä, jonka tavoitteena on antaa maahanmuuttajalle yhteiskunnassa ja työelämässä tarvittavia tietoja ja taitoja samalla kun tuetaan hänen mahdollisuuksiaan oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen” (L 1386/2010: 3§).

Myös maahanmuuttajien kielikoulutusta ohjaavien opetussuunnitelmien perusteiden (Opetushallitus 2003; 2004) tavoitteet ja periaatteet ovat monikulttuurisuutta arvostavia (ks. esim. Latomaa ym. 2013). Perusopetuslain (L 628/1998: 12§) mukaan Suomen kouluissa voidaan opettaa äidinkielenä suomen, ruotsin tai saamen kielen lisäksi myös romanikieltä, viittomakieltä tai muuta oppilaan äidinkieltä. Peruskoulun yhtenä tärkeänä tavoitteena onkin toiminnallinen kaksikielisyys: ”yhdessä suomi (ruotsi) toisena kielenä -opetuksen kanssa oppilaan oman äidinkielen opetus vahvistaa oppilaan identiteettiä ja rakentaa pohjaa monikulttuurisuudelle ja toiminnalliselle kaksikielisuudelle” (Opetushallitus 2004: 305). Opetushallituksen tietojen mukaan suomalaisissa kouluissa annetaan vuosittain oman äidinkielen opetusta yhteensä 50 kielessä yli 11 000 maahanmuuttajaoppilaalle (Opetushallitus 2011).

Lainsäädännön toteuttaminen käytännössä ei ole kuitenkaan sujunut ongelmitta (ks. esim. Nuolijärvi 2002; Latomaa 2002; 2007; Youssef 2007; Saukkonen 2013). Lainsäädäntö antaa ainoastaan mahdollisuuden tai suosituksen kielellisten oikeuksien toteuttamiseen, mutta ei välttämättä velvoita siihen. Lisäksi resurssien puute vaikuttaa ratkaisevasti asian edistämiseen. Esimerkkejä tästä ovat muun muassa alueellinen epätasa-arvo koulutuksen eri asteilla ja oman äidinkielen ja suomen kielen opetuksen järjestämisessä sekä maahanmuuttajien oikeuksien rajoittaminen kotouttamistoimenpiteisiin.

3 Suomen venäjänkielisen vähemmistön tilanne

Suomen venäjänkieliset ovat kulttuuriselta ja kielelliseltä identiteetiltään hyvin heterogeeninen joukko. Se koostuu 1700-luvulta lähtien Suomeen muuttaneiden niin sanottujen vanhavenäläisten lisäksi maan itsenäistymisen jälkeen muuttaneista etnisistä venäläisistä, inkerinsuomalaisista paluumuuttajista ja muista entisestä Neuvostoliitosta muuttaneista henkilöistä, joiden pääkieli on venäjä. Venäjänkielisten joukossa on siis lukuisten eri etnisten ryhmien edustajia. Eri aikoina ja eri syistä muuttaneina he rakentavat elämänsä Suomessa erilaisista lähtökohdista (ks. esim. Liebkind, Mannila, Jansinkaja-Lahti, Jaakkola, Kyntäjä & Reuter 2004; Shenshin 2008; Rynkänen & Pöyhönen 2010; Rynkänen 2011). Keskustelu venäjänkielisistä ja heidän tilanteestaan Suomessa on ajankohtainen ja tärkeä, koska he muodostavat suurimman vieraskielisten

ryhmän: vuonna 2013 maassa asui yli 66 000 henkilöä, jotka ilmoittivat äidinkielekseen venäjän (Tilastokeskus 2014).

Suomen venäläisväestöllä ei ole niin sanottua vanhan vähemmistön asemaa, kuten esimerkiksi saamelaisilla ja romaneilla. Suomen perustuslain (L 731/1999: 17 §) mukaan venäjänkielisillä, kuten kaikilla muillakin ryhmillä, on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Venäjänkieliset ovat vaatineet kielelleen virallista vähemmistökielen asemaa (OTM 1989; SVVK 2003; Tantt 2009). Lisäksi on esitetty erilaisia suosituksia ja toimenpiteitä venäjän kielen ja kulttuurin säilyttämisen ja kehittämisen varmistamiseksi. Historiallisista, kulttuurisista ja poliittisista syistä venäjänkielisen väestön kysymykset eivät ole yksiselitteisiä ja ne herättävät ajoittain ristiriitaisia tunteita suomalaisessa yhteiskunnassa. Viimeisessä Suomen vähemmistövaltuutetulle annetussa selvityksessä on ehdotettu käytännönläheistä asennoitumistapaa venäjänkieliseen vähemmistöön (Tantt 2009: 6): sen sijaan, että odotettaisiin erillistä vähemmistöaseman tunnustamista ja viranomaisaloitteista neuvottelukunnan perustamista, voitaisiin perustuslain 17. pykälää toteuttaa käytännössä erilaisin toimenpitein nykyistä selkeämmin.

Venäjänkielisen vähemmistön tilannetta selvittävien raporttien (ks. esim. OTM 1989; SVVK 2003; Tantt 2009) mukaan kielellisten oikeuksien toteutumisessa on ollut puutteita. Todetaan esimerkiksi, että Suomessa asuvilla venäjänkielisillä on vaikeuksia saada riittävästi eritasoista koulutusta, monipuolista informaatiota sekä palvelua äidinkielellään. Lisäksi korostetaan tarvetta tukea enemmän lasten ja nuorten suomen kielen taitoa ja toimivan kaksikielisyyden kehittymistä. Tärkeänä pidetään myös venäjänkielisen median kehittämistä Suomessa (Tantt 2009; ks. myös HS 2009; ACFC 2011). Mahdollisuus seurata vastaanottavan yhteiskunnan tapahtumia omalla äidinkielellään voi myös edistää maahanmuuttajan integroitumista.

Viime aikoina venäjänkielinen media- ja kulttuuritarjonta Suomessa on kehittynyt ja monipuolistunut. Venäjän kielellä ja kulttuurilla on erittäin tärkeä rooli suomalaisessa yhteiskunnassa, varsinkin niillä alueilla, joilla asuu suuri määrä venäjänkielisiä. Positiivista on myös se, että kielen ja kulttuurin vaaliminen ei ole jäänyt yksinomaan venäjänkielisten yhdistysten tai yksittäisten ihmisten varaan. Esimerkkejä tästä ovat muun mu-

assa toukokuussa 2013 alkaneet YLE:n Novosti TV-uutislähetykset, Helsingin Sanomien Po-russki-palvelu ja venäjänkielisten ohjelmien lisääntyminen TV:ssä. Venäjänkielistä kulttuuria tuottavat sekä Suomen venäläisjärjestöt että Venäjältä tulleet vierailijat. Vuonna 2012 Aleksanterin teatterin ohjelmistosta kolmasosan tarjosivat venäläiset taiteilijat (HS 2012). Suomen opetus- ja kulttuuriministeriö on rahoittanut vuodesta 2013 lähtien venäjänkielisen kirjaston toimintaa. Kirjasto sijaitsee pääkaupunkiseudulla Espoossa, mutta myös sen ulkopuolella asuvat voivat lainata kokoelman aineistoa ilmaiseksi.

4 Aineisto ja menetelmät

Tämä artikkeli perustuu kahden eri tutkimuksen aineistoihin. Näistä ensimmäinen on laadullinen pitkittäistutkimus venäjänkielisten maahanmuuttajanuorten integroitumisesta suomalaiseen yhteiskuntaan. Toinen aineisto on koottu Integroituminen ammattiyhteisöihin Suomessa -hankkeen (2011–2014) yhteydessä. Sen kohderyhmänä ovat aikuiset venäjänkieliset maahanmuuttajat. Tarkastelen artikkelissani monikielisyyden haasteita näiden tutkimusaineistojen pohjalta sekä lasten ja nuorten että aikuisten näkökulmasta. Aluksi kuvaan lyhyesti tutkimushankkeiden aineistoa ja menetelmiä.

Pitkittäistutkimuksen kohderyhmäksi valittiin kuusitoista Keski-Suomen seudulla asuvaa maahanmuuttajaperhettä, joissa oli kouluikäisiä lapsia. Suurin osa perheistä oli muuttanut Suomeen vuosina 2000–2002. Tutkimusaineisto koottiin puolistrukturoidun teemahaastattelun avulla kolmessa eri vaiheessa. Aluksi haastateltiin vanhempia (n=18) kahteen otteeseen (2002 ja 2005/2006), kolmannessa vaiheessa (2008) haastateltavina olivat heidän lapsensa (n=15), jotka olivat tuolloin asuneet Suomessa vähintään kuusi vuotta. Useimmat haastatteluvaiheessa 14–23-vuotiaista nuorista olivat opiskelijoita.

Suomen Akatemian rahoittaman Integroituminen ammattiyhteisöihin Suomessa -hankkeen tutkimuksen kohteeksi on valittu erilaisia ammattiryhmiä: muun muassa taiteilijoita, IT-asiantuntijoita, opettajia ja kotoutumiskoulutukseen osallistuvia henkilöitä. Hanke on monitieteinen ja -menetelmäinen, ja sen primääriaineisto koostuu etnografialle ja laadullisille tapaustutkimuksille tyypillisistä aineistoista: osallistuvasta havain-

noinnista, haastatteluista sekä kirjallisista ja visuaalisista dokumenteista. Venäjänkielisiä maahanmuuttajia koskeva osatutkimus koostuu vuosina 2011–2013 toteutetuista teemahaastatteluista (n=37). Tutkimukseen osallistui 22 naista ja 15 miestä, jotka olivat iältään 22–63-vuotiaita. He olivat muuttaneet maahan vuosien 1985–1990 ja 2000–2011 välillä ja asuivat aineiston keruun aikana Keski-Suomessa. Heidän oleskeluaikansa Suomessa vaihteli (2–23 vuotta). Tutkimukseen osallistuneet aikuiset olivat hyvin koulutettuja, kaikilla oli korkeakoulututkinto tai keskiasteen ammatillinen tutkinto.

Tutkimusten venäjänkieliset, sekä nuoret että aikuiset, olivat ensimmäisen polven maahanmuuttajia, jotka olivat tulleet Suomeen Venäjältä tai entisestä Neuvostoliitosta. Maahanmuuton perusteet vaihtelivat: jotkut olivat tulleet Suomeen opiskelemaan tai työhön, toiset taas paluumuuttajan statuksella tai avioliiton kautta. Enemmistö maahanmuuttajista ilmoitti äidinkielekseen venäjän, jota käytettiin heidän perheissään myös kotikielenä. Haastateltavat saivat itse valita haastattelukielen. Kaikki aikuiset valitsivat venäjän, kun taas osa nuorista halusi käyttää suomen kieltä. Venäjästä suomeen käännetyt katkelmat haastatteluista on tässä artikkelissa merkitty tähdellä. Haastatteluaineiston analyysiin on sovellettu laadullisen sisällönanalyysin sekä narratiivisen analyysin periaatteita.

5 Monikielisyyden haasteet

5.1 Lapset ja nuoret

Tutkimustuloksia tarkasteltaessa maahanmuuttajanuoret jaettiin kolmeen ryhmään sen mukaan, minkä ikäisinä he olivat muuttaneet maahan: alle kouluikäisinä, varhaiskouluikäisinä ja teini-ikäisinä muuttaneet. Tarkastelen seuraavassa haastatteluaineiston tuloksia näissä ryhmissä.

Ennen kouluikää muuttaneiden nuorten kieliympäristössä ja kielenkäytössä vallitsevana oli suomi. Suomen kieli liittyi heidän elämässään opiskeluun, ystävien kanssa seurusteluun koulussa ja vapaa-ajalla, sanoma- ja aikakauslehtien ja kirjallisuuden lukemiseen sekä Internetin käyttöön. Jotkut heistä määrittelivät suomen äidinkielekseen ja kertoivat

käyttävänsä sitä myös perheenjäsentensä kanssa. Opinnoissaan, televisio-ohjelmien katselussa ja Internetissä he käyttivät suomen ohella myös englantia. Venäjän kielen käyttöalue oli ennen kouluikää muuttaneilla nuorilla melko kapea: sitä käytettiin pääosin kotona. Sen sijaan tunnesiteet kieleen olivat usein säilyneet vahvoina: kieli symboloi sukulaisuussuhteita ja sitä puhuttiin läheisten ihmisten kanssa. Esimerkiksi miettiessään venäjän kielen merkitystä Katja korosti seuraavaa:

- (1) En voi sanoa venäjän kielen merkityksen olevan suuri, koska en kuitenkaan puhu niin paljon, mutta olen kuitenkin syntynyt siellä ja sukulaiseni puhuvat venäjää, niin kuin isoäiti ja isoisa. Ja sekin on todella tärkeää, koska minulla ei ole Suomessa sukulaisia, ja heidän kanssaan haluan pitää yhteyttä, ja puhua äidin kanssa... (Katja, 2008)*

Haastattelujen perusteella voidaan myös todeta, että ne ennen kouluikää muuttaneet nuoret, jotka eivät saaneet venäjä äidinkielenä (ensimmäisenä kielenä) -opetusta koulussa, kärsivät kielen puutteellisesta taidosta. Nuorten kokemukset kertoivat venäjän kieli- taidon kehityksen pysähtymisestä ja kielen asteittaisesta menettämisestä. Esimerkkejä tästä ovat seuraavat nuorten omat arviot venäjän kielen taidostaan:

- (2) Et kyllä mä jonkin verran osaan lukea, mutta mä luen todella hitaasti, kirjoitan niin tulee paljon kirjoitusvirheitä ja sitten sanavarasto on aika lailla seitsemänvuotiaan tasolla, että niin ku sivistyssanoja ja muita en tunne kovin hyvin. (Oleg, 2008)
- (3) Mielestäni aika huono. Et kyllä mä jotain osaan, [--] äidin kanssa osaan puhua, kaikkien muidenkin. Mutta [--] taas kirjoittaminen ja lukeminen en osaa yhtään. Ja on jotkut semmoiset hankalat sanat, joita mä en osaa sanoa enkä ymmärrä. (Larisa, 2008)

Alakouluikässä muuttaneiden nuorten kieliympäristössä erottuivat venäjän, suomen ja englannin kielet. Koulussa ja vapaa-aikanaan he käyttivät sekä suomea että venäjää, kirjallisuutta ja lehtiä lukiessaan sekä Internetissä toimiessaan he saattoivat tarvittaessa turvautua myös englannin kieleen. Televisiota katsellessaan he suosivat suomenkielisiä ohjelmia, mutta seurasivat jonkin verran myös venäjän- ja englanninkielisiä lähetyksiä. Haastattelujen perusteella voidaan päätellä, että suomen kielen merkitys heidän elämässään on vähitellen kasvanut ja tästä syystä tunnesiteet ja identifioituminen siihen vahvistunut. Samalla he totesivat venäjän kielen käyttönsä asteittain vähentyneen ja sen käyttöalueen kaventuneen suomen ja englannin hyväksi. Seuraavassa esimerkissä Veronika tuo esille kahden kielen merkityksen:

- (4) Se [venäjä] on jotenkin enemmän äidinkieli, mutta suomi, siitä tulee yhä läheisempi, ja joskus jopa pystyn ilmaisemaan sillä itseäni, koska puhun suomea koko päivän. (Veronika, 2008)*

Teini-ikäisenä muuttaneiden nuorten enemmistöllä kieliympäristöä ja kielenkäyttöä hallitsi venäjän kieli. Myös sosiaalisten suhteiden verkosto koostui heillä pääasiassa oman etnisen ryhmän jäsenistä. Opinnoissaan he käyttivät pääosin suomea, työpaikalla myös englantia ja venäjää. Televisio-ohjelmien valinnassa, kirjallisuuden lukemisessa ja Internetissä venäjä oli heille ensisijainen, kun taas sanoma- ja aikakauslehtiä lukiessaan he käyttivät sekä venäjää että suomea, joskus myös englantia. Enemmistö tähän ryhmään kuuluvista osasi venäjää omasta mielestään muita kieliä paremmin. Kuitenkin he arvioivat suomen kielen taitonsa hyväksi ja katsoivat sen auttaneen heitä etenemään opinnoissa ja työssä Suomessa. Nuoret kuvasivat kielitilannettaan muun muassa seuraavaan tapaan:

- (5) Venäjä on äidinkieleni, mutta suomi on minulle toinen kieli, se on myös kieli [--], jota ilman minä todennäköisesti en enää tule toimeen. (Inna, 2008)*
- (6) Venäjän kielestä on se haitta, että käytän sitä jotenkin liikaa, huomattavasti enemmän kuin muita kieliä, ja ne heikentyvät sen takia, että minulla on mahdollisuus koko ajan puhua venäjää. Minulla ei jotenkin ole sellaista tarvetta, että pitäisi hakeutua muiden kielten puhujien seuraan. (Liza, 2008)*

Tutkimustulokset viittaavat siihen, että maahanmuuton ajankohta, asuinpaikka Suomessa sekä koulun ja kunnan käytössä olevat resurssit ovat tärkeitä lasten ja nuorten kieli-koulutukseen vaikuttavia tekijöitä. Erityisesti osallistuminen valmistavaan koulutukseen, suomen kielen ja äidinkielen opetukseen sekä mahdollisuus saada kieliavustajan tukea ja opastusta vaihtelivat heillä huomattavasti. Esimerkkinä tästä ovat Milan opiskelukokemukset. Mila ja hänen siskonsa olivat ainoat maahanmuuttajaoppilaat pienellä paikkakunnalla sijaitsevassa koulussa. Kieliavustajaksi heille oli palkattu jonkin verran venäjää osaava eläkeläinen, joka oli käynyt koulussa pari kertaa viikossa. Mila kuvasi tilannettaan seuraavasti:

- (7) [--] me ei opeteltu mitään, ei saatu mitään opetusta siitä. [--] se ite ei osannut puhua venäjää paljon, silleen ihan pikkusen. [--] kun opettaja sanoi suomeksi, [--] meillä oli sanakirjat, ja mä katsoin se venäjäksi [--]. (Mila, 2008)

Milan mukaan alkuvaiheen vaikeudet ovat heijastuneet hänen myöhempään opiskeluunsa suomalaisessa koulussa. Koska hän ei saanut riittävästi valmiuksia jatkaakseen opiskelua tavallisessa luokassa, hänet siirrettiin erityisopetukseen. Toisena esimerkkinä on venäjänkielisen nuoren kokemus äidinkielen (ensimmäisen kielen) opetuksesta ryhmässä eri-ikäisten lasten kanssa, joiden kielitaito vaihteli huomattavasti:

- (8) Käyn siellä joka toinen kerta, koska siellä on erittäin paljon pieniä lapsia, ja yksinkertaisesti siellä [--] ei ole mitään tekemistä, koska [--] kun opettaja [--] selittää heille jotain, niin minä joo osaan sen säännön, ja minun täytyy vain tehdä tehtäviä. Ja [--] tuntuu ikävältä [--] vain käydä siellä ja [--] tehdä tehtäviä, joita minä voisin tehdä myös kotona. (Katja, 2008)*

Nuorten haastattelut vahvistavat aikaisempien selvitysten (ks. esim. Latomaa 2002; 2007; Youssef 2007) tuloksia, joiden mukaan maahanmuuttajien äidinkielellä peruskoulun valinnaisena aineena on alhainen asema sekä opiskelijoiden että heidän vanhempiansa keskuudessa. Opetusryhmien heterogeenisuus, opetusmateriaalin puute ja oppituntien siirtäminen koulupäivän jälkeen heikentävät nuorten motivaatiota opiskella äidinkieltä ja rajoittavat monikielisuuden kehittymistä.

5.2 Aikuiset maahanmuuttajat

Aikuisten venäjänkielisten maahanmuuttajien kieliympäristössä ja kielenkäytössä erotuivat venäjän (ukrainan), suomen ja englannin kielet. Venäjän kielen käyttöalue oli säilynyt useimmilla haastateltavilla maahanmuuton jälkeenkin laajana. Venäjä dominoi epävirallisessa vuorovaikutuksessa perhe- ja ystävyysuhteiden kielenä. Lisäksi kaunokirjallisuuden sekä sanoma- ja aikakauslehtien lukemiseen, Internetissä toimimiseen ja TV-ohjelmien katseluun käytettiin pääsääntöisesti venäjää, joskus myös englantia tai suomea. Joillakin haastateltavilla oli mahdollisuus hyödyntää venäjää myös työkielenä.

Sekä suomi että englanti kuuluivat aikuisilla maahanmuuttajilla ensisijaisesti viralliseen kontekstiin ja julkiseen vuorovaikutukseen. Niitä käytettiin opinnoissa ja työelämässä sekä päivittäisten asioiden hoitamisessa. Suomen kielen taito ja suhtautuminen kieleen resurssina vaihtelivat huomattavasti. Aikuisten maahanmuuttajien tarpeet ja motivaatio opiskella ja käyttää kieltä riippuivat paljon maahanmuuton syistä, ammattialasta sekä

henkilökohtaisista kiinnostuksen kohteista. Toisille suomi oli työn ja ammatillisen kasvun kieli, inhimillinen ja kulttuurinen pääoma, toisille taas ylimääräinen taakka, vieras kieli, johon suhtauduttiin etäisesti. Viimeksi mainituille englanti takasi sosiaalisen liikkuvuuden suomalaisessa yhteiskunnassa. Seuraavat esimerkit kuvaavat kahden haastateltavan arvioita omasta suomen kielen taidostaan:

- (9) Erittäin korkealla tasolla, eli joka päivä keskustelen myös asiakkaiden kanssa, paljon ja säännöllisesti suomen kielellä. [--] ja esiinnyn eli käyn vetämässä koulutustilaisuuksia suomeksi suomalaisille yrittäjille tai markkinointijohtajille. [--] yleensäkin osaan käyttää suomea helposti eri tilanteissa. (Maria, 2012)*
- (10) Minulla on suomen kieli tasolla «kauppa ja tulli», sellainen, että pääsee eroon tullimiehestä ja siinä kaikki. (Vadim, 2012)*

Tutkimusaineiston perusteella voidaan todeta, että aikuisten maahanmuuttajien mahdollisuudet suomen (ruotsin) kielen opiskeluun vaihtelivat. Erilaisten ryhmien tavoitteita ei myöskään huomioitu riittävästi. Haastateltavien mukaan suomen kielen kurssitarjonta ei aina vastannut heidän tarpeitaan, ja heillä oli ollut myös vaikeuksia päästä sopivan tasoiselle kurssille. Lisäksi ne maahanmuuttajat, jotka eivät kuuluneet kotouttamistoimenpiteiden piiriin, mm. Suomeen opiskelemaan tai työhön tulleet, eivät olleet saaneet koulutusta suomen kielessä. Esimerkiksi pitkään maassa asunut, ammatillisen koulutuksen saanut ja vuosia työelämässä ollut Nina ei ollut koskaan osallistunut suomen kielen opetukseen. Hän koki suomen kielen taitonsa riittämättömäksi, sillä peruskielitaidon lisäksi hän katsoi tarvitsevänsä työelämässä myös syvällisempää kielen osaamista. Nina toivoi pääsevänsä joskus kielikoulutukseen:

- (11) Olen tiedustellut ja pyytänyt työvoimatoimistosta: Tarvitsen [suomen kieltä] työtä varten. Haluan kirjoittaa nopeasti. Haluan ymmärtää, miten kirjoitetaan. Haluan esittää kysymyksiä opettajalle, tietää, miten tämä tehdään. Että haluan harjaantua, haluan harjoitella. Vastauksena tähän minut lähetettiin johonkin kielikeskukseen, missä testattiin suomen kielen taitoni, ja sitten sanottiin, että muihin maahanmuuttajiin verrattuna sinulla asiat ovat normaalisti. (Nina, 2012)*

Haastateltavien kokemukset vahvistavat ajatusta siitä, että uuden kielen omaksuminen ei ole pelkästään kognitiivinen prosessi, se on myös tulemistä osaksi uutta kieliyhteisöä. Toisin sanoen, ilman suomen kielen taitoa maahanmuuttajien suhde suomalaiseen yhteiskuntaan ja suomalaisiin jää usein hyvin etäiseksi.

6 Lopuksi

Olen tässä artikkelissa tarkastellut venäjänkielisten maahanmuuttajien monikielisyyttä demokratian näkökulmasta. Kahden tutkimuksen tulokset osoittavat, että venäjänkieliset edustavat heterogeenista ja moniäänistä yhteisöä. He pitävät itseään usein kaksi- ja monikielisinä ja käyttävät jokapäiväisessä elämässään monenlaisia kielellisiä resursseja. Tulokset viittaavat myös siihen, että venäjänkielisillä maahanmuuttajilla on erilaisia näkemyksiä kielenoppimisesta, kielitaidon tarpeista ja kielen merkityksestä. Heillä on myös erilaisia kokemuksia kielikoulutuksesta ja kielenopetuksen järjestämisestä.

Maahanmuuton ikävaiheella näyttää tutkimusten perusteella olevan ratkaiseva merkitys kotoutumisen ja monikielisten identiteettien kehittymisen kannalta. Lapsille ja nuorille suomen kieli on tärkeä erityisesti koulutuksessa ja tulevan ammatin valinnassa sekä sosiaalisessa kanssakäymisessä, kun taas aikuisten maahanmuuttajien suomen kielen tarve riippuu paljon maahanmuuton syistä, ammattialasta sekä henkilökohtaisista valinnoista. Tulosten perusteella voidaan myös todeta, että eri-ikäisten maahanmuuttajien monikielisyiden kehittämiseksi on tarvetta ja se tulisi ottaa paremmin huomioon kieli- ja koulutuspoliittisessa päätöksenteossa. Ennen kouluikää tai alakouluikässä muuttaneet tarvitsevat monipuolista tukea ja kannustusta ensimmäisen kielen säilyttämiseen ja kehittämiseen. Teini- ja aikuisiässä muuttaneet taas kaipaavat apua suomen kielen oppimisessa ja kehittämässä. Heidän osallistumisensa yhteiskunnalliseen elämään saattaa olla ajoittain erittäin vähäistä, eikä heillä useinkaan ole mahdollisuuksia kehittää suomen kielen taitoaan käytännön tilanteissa.

Tutkimustulokset vahvistavat myös aiempia havaintoja siitä, että Suomen vähemmistöjen kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien käytännön toteutuksessa on haasteita. Tutkimusaineistossa tämä ilmeni esimerkiksi maahanmuuttajille tarkoitetun kielikoulutuksen järjestämisen alueellisessa epätasa-arvossa sekä erilaisissa mahdollisuuksissa oman äidinkielen tai suomen (ruotsin) kielen opiskeluun. Ensimmäisen kielen säilyttäminen tai uuden kielen oppiminen on jäänyt usein maahanmuuttajan itsensä ja hänen perheensä vastuulle. On huomattava, että epätasa-arvoiset tai rajalliset mahdollisuudet opiskella ja käyttää eri kieliä johtavat yhteiskunnan kannalta tärkeiden kielellisten resurssien menet-

tämiseen. Lisäksi yhteiskunnan voidaan katsoa välittävän negatiivisia signaaleja jäsenil-
leen monikielisyyden merkittävyydestä ja hyödyllisyydestä.

Kirjallisuus

- ACFC (2011) = *Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities. Third Opinion on Finland*. [online]. [lainattu 19.4.2011]. Saatavilla: http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/minorities/3_FCNMdocs/PDF_3rd_OP_Finland_en.pdf
- HS (2009) = Venäjänkielisistä syytä pitää huolta. *Helsingin Sanomat* 26.2.2009, A2.
- HS (2012) = Venäläinen kulttuuri kotiutui Suomeen. *Helsingin Sanomat* 27.8.2012, C1.
- L 359/2003 = *Kansalaisuuslaki* 16.5.2003.
- L 423/2003 = *Kielilaki* 6.6.2003.
- L 628/1998 = *Perusopetuslaki* 21.8.1998.
- L 731/1999 = *Perustuslaki* 11.6.1999.
- L 1386/2010 = *Laki kotoutumisen edistämisestä* 30.12.2010.
- Latomaa, Sirkku (2002). Maahanmuuttajien kielelliset oikeudet. Teoksessa: *Kieli yhteiskunnassa – yhteiskunta kielessä*, 61–81. Toim. Anna Mauranen & Liisa Tiittula. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistys AFinLA. AFinLAN vuosikirja 60.
- Latomaa, Sirkku (2007). Miten maahanmuuttajat kotoutuvat Suomeen – opinpolku varhaiskasvatuksesta työelämään. Teoksessa: *Kohti tulevaisuuden kieli-koulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti*, 317–368. Toim. Sari Pöyhönen & Minna-Riitta Luukka. Jyväskylä: Soveltavan kielitutkimuksen keskus.
- Latomaa, Sirkku, Sari Pöyhönen, Minna Suni & Mirja Tarnanen (2013). Kielikysymykset muuttoliikkees-
sä. Teoksessa: *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*, 163–183. Toim. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä. Helsinki: Gaudeamus.
- Liebkind, Karmela, Simo Mannila, Inga Jasinskaja-Lahti, Magdalena Jaakkola, Eve Kyntäjä & Anni Reuter (2004). *Venäläinen, virolainen, suomalainen. Kolmen maahanmuuttajaryhmän kotoutuminen Suomeen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nuolijärvi, Pirkko (2002). Yksilön kielelliset oikeudet Suomessa. *Virittäjä* 3, 385–397.
- Opetushallitus (2003) = *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003*. Helsinki: Opetushallitus.
- (2004) = *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Helsinki: Opetushallitus.
- (2011) = *Maahanmuuttajien koulutus Suomessa – tilannekatsaus*. Helsinki: Opetushallitus.
- OTM (1989) = *Venäläinen kulttuuriperinne Suomessa. Työryhmän muistio*. Helsinki: Opetusministeriön työryhmien muistioita 29.
- Rynkänen, Tatjana (2011). *Russkojazyčnye molodye immigranty v Finljandii – integracija v kontekste obučenija i ovladenija jazykom*. Jyväskylä: University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Humanities 168.
- Rynkänen, Tatjana & Sari Pöyhönen (2010). Russian-speaking young immigrants in Finland: Educational and linguistic challenges to integration. Teoksessa: *Language Ideologies in Transition: Multilingualism in Finland and Russia*, 175–194. Toim. Mika Lähteenmäki & Marjatta Vanhala-Aniszewski. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Saukkonen, Pasi (2013). Maahanmuutto- ja kotouttamispolitiikka. Teoksessa: *Muuttajat. Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*, 81–97. Toim. Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen & Minna Säävälä. Helsinki: Gaudeamus.
- Shenshin, Veronika (2008). *Venäläiset ja venäläinen kulttuuri Suomessa. Kulttuurihistoriallinen katsaus Suomen venäläisväestön vaiheista autonomian ajoilta nykypäiviin*. Helsingin yliopisto: Aleksanteri-instituutti.
- SVVK (2003) = *Suomen venäjänkielisen väestönosan kysymyksiä 2002. Etnisten suhteiden neuvottelukunnan asettaman työryhmän raportti*. Helsinki: Venäjän ja Itä-Euroopan instituutti.
- Tanttu, Jekaterina (2009). *Venäjänkielisenä Suomessa 2008. Selvitys vähemmistövaltuutetulle*. [online]. Helsinki: Vähemmistövaltuutettu. [lainattu 27.2.2009]. Saatavilla: <http://www.polamk.fi/>

intermin/vvt/home.nsf/files/ven%C3%A4%C3%A4istutkimus_netiversio/\$file/ven%C3%A4-C3%A4istutkimus_netiversio.pdf

Tilastokeskus (2014). *Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. Väestö, väestörakenne*. [online]. Helsinki: Tilastokeskus. [lainattu 14.4.2014]. Saatavilla: <http://pxweb2.stat.fi>

Youssef, Yousri (2007). Maahanmuuttajien äidinkielen opetus: nykytilanne ja tulevaisuus. Teoksessa: *Kohti tulevaisuuden kieli-koulutusta. Kielikoulutuspoliittisen projektin loppuraportti*, 369–378. Toim. Sari Pöyhönen & Minna-Riitta Luukka. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.